Recuperació de restes arqueològiques afectades per la construcció de l'embassament de Rialb (Noguera i Alt Urgell)

FCO. JAVIER NAVARRO CHUECA, FRANCISCO ROMEO MARUGÁN, JOSÉ IGNACIO LORENZO LIZALDE, JAVIER CABELLO GARCÍA

Dins el projecte de construcció de l'embassament de Rialb s'ha contemplat la salvaguarda del patrimoni històric que quedarà submergit en les aigües de l'embassament o del que es localitza dins la zona afectada per aquesta construcció. En aquest sentit s'ha fet un treball exhaustiu d'excavació, trasllat i restauració de tots els monuments que hi havia. Les investigacions arqueològiques han estat fetes per un equip interdisciplinari d'especialistes en arqueologia (prehistòrica, clàssica i medieval), antropologia, restauració, arqueoanalítica (paleobotànica, paleozoologia, litologia, etc.), topografia i dibuix arqueològic. Les característiques específiques de la intervenció arqueològica, és a dir, l'excavació integral dels jaciments, ha permès de recuperar, en aquells que estaven prèviament excavats, tota la informació que hi havia amb una metodologia actualitzada. A l'aportació científica indubtable que aquesta intervenció tindrà per al coneixement del passat històric d'aquest territori, s'hi ha d'afegir la posada en valor d'un seguit de monuments que gairebé tots es trobaven en un estat de conservació lamentable. En aquestes línies es recullen els resultats preliminars de les intervencions. Pel fet que l'espai de què disposem és reduït hi ha molts aspectes de la investigació, com l'estudi lític detallat de la cova del Segre, que no hi apareixen i que seran objecte de publicacions detallades atès el gran interès científic que tenen.

La Cova del Segre

1. Introducció

La cova del Segre es troba a la Baronia de Rialb (Noguera) al costat del mateix llit del riu Segre, al marge dret. La boca és orientada a l'est i té una profunditat variable de cinc a sis metres, per uns quaranta de longitud màxima. En alguns punts s'hi

troben enormes blocs de pedra sorrenca amb conglomerats intercalats despresos de la pròpia visera rocosa. La van descobrir i hi van fer una prospecció l'any 1915 l'insigne prehistoriador P. Bosch Gimpera i T. Boix. Posteriorment, el 1917, va ser excavada per J. Serra Vilaró. Segons el seu excavador, la cova del Segre presenta dos moments d'ocupació representats per uns nivells de cendres separats per un estrat corresponent a una crescuda del Segre (llim b-c). Finalment, l'abric va ser totalment omplert per una altra crescuda (d-e) que va reblir definitivament la cova i que va assolir més de cinc metres d'alçada. La cronologia proposada per J. Serra Vilaró per a aquests nivells correspon a un genèric «Neolític» per al nivell inferior, i començaments del ferro (Hallstàttic) per al superior (SERRA VILARÓ, 1918: 26).

2. La intervenció arqueològica de 1999

És en aquest punt que fem, uns anys després, la nostra excavació, que es va desenvolupar entre els dies 18 de març i 28 d'abril de 1999. En conjunt s'ha intervingut en una superfície estimada de 187 metres quadrats, dels quals al voltant de 20,5 pertanyien a la mera neteja superficial de la roca base del jaciment, per la qual cosa s'han excavat totalment o parcialment un total de 166,5 metres, amb una valoració estimada de 99,9 metres cúbics com a volum total extret.

a) Plantejament metodològic de l' excavació

L'excavació, o millor dit, «reexcavació» de la Cova del Segre s'ha plantejat seguint un esquema tripartit segons la pròpia orientació natural d'aquesta: és a dir, en tres zones o sectors: el septentrional o nord, el central i el meridional o sud, respectivament. El primer objectiu que ens vam plantejar a l'inici de la nostra intervenció va ser la realització d'uns sondejos previs que ens guiessin durant el desenvolupament del procés d'excavació; en aquest sentit vam fer un sondeig en banda que tallés el dipòsit de la cova longitudinalment. Aquesta banda (banda E) va permetre la doble lectura dels perfils est i oest i així es va poder apreciar l'existència de nivells arqueològics clars en el sector central, per la qual cosa vam començar l'excavació en àrea en aquesta zona concreta. Des d'aquest sector central es van anar unificant les diferents àrees de treball, tant cap al nord com cap al sud. Tanmateix, la caracterització arqueològica dels diferents sectors era ben diferent. El sector septentrional va ser sondejat estratigràficament en un punt en el qual hi ha a la paret rocosa marques i entalles de pals per sostenir un sostre volat en un vessant. A més, també es creia que aquí potser s'hi conservava l'antiga terrera de l'excavació de SERRA VILARÓ (1917), dada que no va ser contrastada en el registre arqueològic. En aquest sector tots els sondeigs foren absolutament negatius, llevat a l'àrea situada just sota l'extrem de la visera rocosa i cap a la part més interior d'aquesta. Mancava, doncs, localitzar la connexió d'aquest punt amb el sector central, sobretot tenint en compte que aquí el sòl rocós, segons tots els indicis, ja fou excavat per Serra Vilaró. Després d'arribar a aquest darrer objectiu, vam abandonar aquest sector.

El sector meridional o sud semblava a priori el més interessant de la cova perquè es trobava «encaixonat» per una enorme visera caiguda diagonalment en el seu vessant oriental al costat de diversos fragments d'altres grans roques. Hi havia, a més, superficialment una estructura a tall de mur (UE 2004) parcialment recolzat en una altra gran roca caiguda de la cova (UE 2003); al seu costat vam documentar un esllavissament (UE 2003) la dispersió del qual afectava tot l'espai cobert per la visera rocosa i servia de nexe d'unió amb el sector central. Malgrat tots aquests indicis la documentació arqueològica ha estat molt parca quant a resultats objectius, amb l'excepció d'una sitja excavada a la roca voltada de diversos forats de pal (UE 2006) i un vas ceràmic brunyit troncocònic i de fons pla pràcticament complet recuperat a l'extrem sud recolzat a una lleixa de margues. De les dues troballes s'han pres mostres per fer-ne l'analítica paleocarpològica i antracològica corresponent.

El sector central ha estat el que ens ha permès una documentació arqueològica més bona, a causa fonamentalment de la concentració més gran de materials arqueològics recuperats, però sobretot, a causa de l'existència d'una llar de foc ben construïda i conservada (UE 2001) de la qual també hem recollit en distintes cotes, restes orgàniques –fonamentalment, petits trossets de carbó– per fer-ne la datació radiocarbònica, a més de materials per a l'anàlisi sedimentològica corresponent. Aquesta mateixa llar de foc, en el seu nivell inferior ens va aportar una troballa significativa: ens referim a un micròlit geomètric (G10) amb un retoc amb doble bisell, característic del Neolític antic-ple. També en aquesta zona central de la Cova del Segre vam recuperar una petita aixa monobisellada de superfície completament polida, i també algunes laminetes de sílex melat amb talons facetats prop d'una gran roca caiguda de la visera (UE 3001) l'interès de la qual es trobava en el fet que «segellava» un nivell inferior anterior al bronze final, com van demostrar les restes d'una llar arrasada (UE 2005), que recolzaven damunt aquesta roca caiguda en un moment clarament anterior. Evidentment, així que es va demostrar aquest fet, vam concentrar els nostres esforços a excavar aquest nivell inferior per documentar les seves restes de cultura material a més de recuperar elements de tipus orgànic que permetessin establir la seva datació absoluta. Finalment vam localitzar sota d'aquest gran fragment de visera un lot interessant de diversos còdols de cornubianita els contorns llargs dels quals havien estat desbastats somerament i feien la impressió inicial que es tractava d'un autèntic «dipòsit» de destrals en fase d'execució que formaven clarament un «conjunt tancat» al costat del qual aparegué un interessant fragment de bol neolític amb decoració externa impresa a la vora. La datació per carboni 14 ens permetrà de conèixer amb més precisió la cronologia d'aquest primer moment d'ocupació de la Cova del Segre.

b) Els resultats: nivells estratigràfics i estructures

La nostra excavació ha seguit un model mixt entre la clàssica quadrícula per a la localització topogràfica dels materials arqueològics mobles i les estructures i el sistema matricial de Harris. Els eixos d'abscisses (Y) i ordenades (X) es creuaren en el

seu corresponent punt 0 al sector central de la Cova del Segre, i situaren els nombres parells cap al nord i els imparells cap al sud, i les lletres majúscules cap a l'interior de la visera rocosa, és a dir, amb orientació general cap a l'oest. No fou necessària la creació de lletres primeres en direcció est davant la proximitat del riu Segre. Hem utilitzat bàsicament la quadrícula d'1 metre de costat o 1 metre quadrat de superfície, dividida en quatre sectors de 50 centímetres de costat. Si observem l'estructura matricial bàsica que resulta del procés d'excavació que hem desenvolupat en la nostra intervenció arqueològica, podem apreciar que, en general, a penes coincideix amb la presentada per J. Serra Vilaró, ja que, almenys en el nostre cas, sols hem pogut documentar un clar nivell ocupacional corresponent a un moment del bronze final encara per determinar. Aquest nivell arqueològic es correspon amb el 1003 als sectors meridional i septentrional, respectivament, si bé ha estat localitzat molt alterat i de forma discontínua; en canvi, al sector central, aquest genèric nivell del bronze final presentava una conservació més bona que ha permès fins i tot una certa matisació interna (nivells 1005 i, sobretot, 1006). És destacable el fet de l'existència d'un nivell «segellat» (1007) anterior als nivells del bronze final, ja que d'aquest moment vam documentar les restes d'una llar (2005) que reposaven damunt la visera. Tenim raons suficients per concretar en un moment neolític el desenvolupament arqueològic d'aquest nivell 1007 com comentarem després en referir-nos a la descripció general dels materials arqueològics documentats. Un nivell cendrós (1008) i blanquinós pertanyia a una sitja o estructura en cubeta (2006) voltada de diversos forats de post, excavada a la mateixa roca. Per aclarir punt per punt cada unitat estratigràfica documentada a la Cova del Segre vam passar a referir-les per ordre de nivells (1001 en endavant) o unitats estratigràfiques, estructures (2001, 2002…) i fragments rocosos caiguts de la visera (3001 i 3002). Al sòl rocós base de tot el complex estratigràfic, li hem donat la referència 1100. (Vegeu la matriu adjunta.)

c) Els resultats: els materials arqueològics

Durant els 24 dies invertits en el procés d'excavació, s'han recuperat un total de 3.105 elements d'interès arqueològic a la Cova del Segre, repartits de la manera següent:

Material	Número	Porcentaje
Lític	1.374	44,25 %
Ceràmic	1.193	38,42 %
Ossi	530	17,06 %
Malacològic	7	0,22 %
Metàl·lic	1	0,03 %
TOTAL	3.105	

La totalitat del material recuperat ha estat netejat, siglat i inventariat amb l'excepció lògica de les mostres sedimentàries per a les corresponents analítiques perti-

nents (paleocarpològica, palinològica i antracològica), com també les mostres per a la datació absoluta radiocarbònica (majoritàriament carbonets de les llars).

En observar el quadre precedent, la primera impressió resulta certament sorprenent, ja que el recompte dóna un nombre superior de materials lítics que de materials ceràmics, la qual cosa ens ha portat a iniciar-ne l'estudi detallat, amb l'esperança que, en acabar-lo, puguem comprendre millor les enigmàtiques indústries lítiques sobre còdols de les terrasses del Segre i d'altres àrees no gaire allunyades de Lleida i els seus voltants, com passa als encontorns del riu Cinca a l'altura de Fraga, per posar un exemple significatiu.

Els materials lítics: Com ja hem comentat comprenen el percentatge més important dels materials arqueològics de la Cova del Segre, dels quals la major part corresponen a materials lítics tallats sobre rierencs, primera matèria abundantíssima al llarg de tota la llera del riu Segre. Aquest caràcter «oportunista» en l'aprofitament primari d'un recurs lític molt fàcil d'obtenir, significa l'enorme quantitat d'elements lítics sobre aquesta mena de suports de tipus «cornubianites» que han estat matisades petrològicament per un geòleg especialista. Davant aquesta astoradora abundància d'estris i deixalles de talla sobre rierenc, contrasta la relativa escassetat dels efectius tallats sobre sílex, que en total sols arriben als 57 exemplars documentats (4,14 % respecte del total dels materials lítics), dels quals la major part estan retocats o presenten talons facetats, la qual cosa ens indica indirectament el seu alt aprofitament tècnic i tipològic. També destaquen, més pel seu interès interpretatiu que pel seu nombre total, els dos exemplars polits, un dels quals és una aixa petita monobisellada sobre una roca verdosa i una petita destral amb tall en doble bisell sobre un petit còdol fosc del qual sols s'havia treballat la zona activa del tall. És interessant la presència no gaire alta però sí, constant d'exemplars necessaris en un hàbitat estable com el que ens ocupa: ens referim a estris com molins tant fixos com moles volanderes, matxucadors i boles o esferoides, com també allisadors o polidors, percussors, «fitxes» retallades, etc. De tots aquests n'hem localitzat 22 elements (1,60 % respecte del total dels materials lítics). Dins els exemplars tallats sobre còdols de cornubianites destaquen pel seu alt nombre els estris tallants o «ganivets», amb 171 elements, amb els quals hem creat una sèrie tipològica de nou encuny basada en la presència/absència de restes corticals i del seu ús distint com a eina de tall o element de recolzament (dors) en l'acció de tallar. Hem distingit un total de vuit subtipus diferents seriats mitjançant numeració romana. Un altre conjunt lític d'alt interès interpretatiu està formant un autèntic dipòsit de treball sota la visera caiguda del sector central (3001) que, no ho oblidem, segellava el nivell inferior (UE 1007) al qual pertanyen aquests còdols. Tots ells presenten, com ja avançàvem en parlar del sector central, els seus contorns llargs treballats per amplis retocs abruptes o semiabruptes i quedaven sense treballar els suposats talls. Semblen un dipòsit de destrals en procés d'elaboració.

Ceràmica: A primera vista sembla estrany que numèricament i proporcionalment, siguin més grans els efectius lítics que els ceràmics ja que generalment els materials ceràmics solen ocupar els primers llocs quant a representació global dels

materials arqueològics, per davant de tots els altres. Això no obstant, hem de tenir sempre present que en el nostre cas es tracta de materials resultants d'un procés de reexcavació, per la qual cosa les conclusions a les quals arribem sempre s'hauran de matisar amb l'estudi complementari dels materials exhumats per J. Serra Vilaró el 1917, actualment dipositats en el Museu Diocesà de Solsona (Solsonès). Al costat d'aquesta premissa bàsica, que a més és ampliable a tots els altres materials arqueològics de la nostra intervenció, ens sorprèn igualment l'alt grau de fragmentació de la ceràmica en general, fet que demostra clarament l'efecte devastador que les diferents crescudes estacionals del riu Segre han pogut tenir sobre els dipòsits deixats sense excavar per J. Serra Vilaró. Entre els materials ceràmics recuperats destaquen les ceràmiques acanalades, característiques dels camps d'urnes del bronze final, que han aparegut especialment concentrats en els nivells 1005 i 1006 del sector central, clarament associades a estructures de llar com la 2001. La ceràmica d'emmagatzemament, de seccions gruixudes, acostuma a no tenir decoracions, i si les té, es redueixen a aplicacions plàstiques de cordons digitats, de vegades entrecreuats. Els seus acabats tendeixen a ser barroers. També destaquen els mamellons, en ocasions allargats, al costat de la vora dels vasos, alguns amb fons corbs i sempre amb un acabat brunyit fi. Com un cas excepcional destaquem el bol neolític amb decoració impresa a la vora localitzat prop la visera caiguda (3001), i que pertany a la UE 1007. Encara que els acabats solen ser barroers, moltes vegades en funció dels desgreixants quarsítics emprats, trobem una proporció significativa d'acabats brunyits i/o espatulats, que proporcionen a la superfície de les parets ceràmiques unes tonalitats fosques brillants característiques, que també són resultat en certa mesura de la seva majoritària cocció reductora.

Elements ossis: Si bé els seus efectius no són gaire abundants, ja que excedeixen poc més del mig miler, l'estudi d'aquests elements és molt interessant per comprendre la relació de l'home prehistòric amb l'entorn que l'envoltava i la seva explotació corresponent, ja fos cinegètica o ramadera. Presenten al seu torn una gran fragmentació que sembla una característica comuna a gairebé la totalitat dels materials arqueològics recuperats en la nostra intervenció. A manca d'un estudi detallat per part d'un especialista, destaca entre els materials un fragment d'ullal de porc senglar amb unes marques o incisions, potser decoratives, en el seu extrem defensiu. No hem d'oblidar l'entorn circumdant de la Cova del Segre: el mateix riu actua com un autèntic «imant» que atrau nombroses espècies susceptibles de ser caçades, algunes tan emblemàtiques del paisatge com els anàtids. Ens ha sorprès també en part l'existència nul·la d'indústria òssia entre els materials documentats per nosaltres, ja que se'n coneixien precedents positius entre els materials dipositats a Solsona.

Elements malacològics: Es redueix a un total de 7 elements entre els quals destaca un fragment de petxina de vora ondulada que va poder ser utilitzada per a la decoració de peces de ceràmica; la resta són simples closques de caragols localitzades en un nivell arqueològic.

Metall: l'únic exemplar consisteix en un fragment informe de ferro, potser relacionat amb un hàbitat residual troglodític de la Cova del Segre en època plenament

històrica, o bé ha pogut ser arrossegat pel mateix Segre en una de les seves crescudes. Les nostres esperances de trobar algun exemplar metàl·lic en coure o bronze es van esvair, malgrat que J. Serra Vilaró localitzés en la seva excavació de 1917 una punta de fletxa d'aletes dissimètriques que ell va anomenar «ham», algun fragment d'argolla o anell i un magnífic motlle en pedra sorrenca de fosa per a punxons.

3. Conclusions preliminars

«La prehistòria tradicional davant les noves tendències en investigació»: així es podria resumir l'esforç investigador que haurem de fer amb els materials arqueològics rescatats de les entranyes de la Cova del Segre. En efecte, en la investigació específica sobre els materials arqueològics recuperats durant la nostra intervenció de 1999 hem de complementar amb una activitat gairebé «detectivesca» l'estudi corresponent dels materials recuperats en la ja «llegendària» excavació de 1917 amb J. Serra Vilaró al capdavant. Aquests elements d'interès arqueològic estan dipositats en el Museu Diocesà de Solsona i ja van ser publicats d'una manera excel·lent per a la seva època, el 1918. Falta, com és lògic suposar, una actualització de l'estudi d'aquests materials, readaptant termes i denominacions com «hallstàttic», en un moment en què ni tan sols existia el terme de «camp d'urnes» (*Urnenfelder*). Al mateix temps s'hauran d'aplicar tècniques d'investigació complementàries que el 1917-1918 ni tan sols es podien imaginar, com els estudis sedimentològics (paleocarpologia, antracologia, palinologia) o l'analítica radiocarbònica de datació absoluta (carboni 14). Tanmateix, i abans de desenvolupar aquesta part de la investigació creiem que ja ens trobem en condicions de, com a mínim, poder expressar algunes de les fases cronològiques que, segons els resultats ja som capaços d'arribar a albirar (a manca de les datacions absolutes): hi ha amb una certa claredat un Neolític, potser antic o com a mínim mitjà, com sembla confirmar el nivell «segellat» 1007. Materials significatius d'aquesta primera fase d'ocupació de la Cova del Segre serien les làmines de sílex melat amb talons facetats, el micròlit geomètric amb retoc en doble bisell i, per descomptat, el fragment (en realitat són dos) de bol ceràmic amb decoració impresa externa puntejada a la vora. Potser la petita aixa polida monobisellada de superfície totalment polida pertanyia també a aquesta fase. Una segona fase que no ofereix cap mena de dubte és un genèric verazià, que pertany, doncs, a un Neolític final, del qual nosaltres potser hem localitzat algun dels mamellons allargats del qual parlàvem més amunt, sense que en tinguem, però, cap seguretat, ja que no hem documentat en cap cas mamellons superposats i el context arqueològic no és clar en aquest aspecte. A Solsona sí que hi ha un magnífic i incontestable vas ceràmic verazià reconstruït pel mateix J. Serra Vilaró (pertany al seu nivell b-c) entre els materials de la Cova del Segre, per la qual cosa almenys hem de comptar amb aquesta possibilitat arqueològicament no contrastada durant la nostra investigació de camp. Després dels temps neolítics, entrem en un moment una mica nebulós, pel que sembla corresponent a un moment del bronze potser mit-

jà de transició al final o bé assimilable als camps d'urnes antics (1300-1100 BC), al qual devien pertànyer les dues puntes de fletxa en sílex de peduncle i aletes i alguns atuells ceràmics d'emmagatzematge. Aquest suposat nivell el defensa J. Serra Vilaró, que l'anomena «Neolític» i que nosaltres no hem documentat. El que sí que hem localitzat «fossilitzat» en el context arqueològic és un nivell claríssim relacionable amb el bronze final: ceràmica amb els característics acanalats, la cronologia de la qual deu pertànyer a un moment encara no determinat de camps d'urnes recents (1100-650 BC): és el nivell halstàttic preconitzat per J. Serra Vilaró. A aquest moment devien pertànyer la major part de les estructures documentades descrites anteriorment.

ESGLÉSIA DE SANT SIMEÓ DE CASTELLNOU DE BASSELLA, (ALT URGELL)

1. Introducció

Dins les intervencions arqueològiques motivades per la construcció de la presa de Rialb es trobava l'excavació arqueològica del temple parroquial del poble de Castellnou de Bassella, sota l'advocació de sant Simeó. Es tracta d'un edifici del segle XVII amb una portada dels primers anys del segle XIX. Tres naus de la mateixa alçària condueixen a un presbiteri de planta rectangular sobreelevat. Les característiques d'algunes construccions adossades, especialment uns arcs que defineixen una porxada a tall de llotja associada a la porta, semblaven indicar l'existència d'un temple anterior adossat, per la qual cosa es va iniciar l'excavació tenint present l'alta possibilitat de trobar restes immobles anteriors i, com és habitual en els edificis religiosos d'aquest tipus, restes humanes.

2. Metodologia

En un primer moment es va decidir iniciar l'excavació d'aquest temple fent un llarg sondatge estratigràfic tot al llarg de la nau central, i sondatges transversals amb la finalitat de documentar les naus laterals. Es va decidir de renunciar al sistema tradicional de quadrícula, es va optar pel sistema d'àrea oberta i es van situar polarment totes les restes arqueològiques. La metodologia d'excavació ha estat l'habitual en aquesta mena d'intervencions, en què s'han definit unitats estratigràfiques. Les restes humanes *in situ* s'han considerat unitats estratigràfiques, i han estat enquadrades en l'ordre de les UE 3000. L'excavació de les restes humanes s'ha fet amb una metodologia depurada; així que es localitzava l'existència d'una resta humana es procedia a excavar-la detingudament amb bisturís i pinzells, eliminant la terra amb aspiradores i baixant el nivell del sòl circumdant per deixar les restes elevades quan era possible. Un cop neta, la inhumació era documentada fotogràficament i situada en un plànol a escala 1:20. Per a l'aixecament es feia un calc a escala 1:1, damunt

del qual es numerava cada una de les restes òssies, que foren etiquetades i guardades en bosses individualment.

3. Resultats

El sondatge estratigràfic fet al llarg de la nau central va revelar que el substrat rocós de pedra sorrenca es trobava immediatament sota el terra de rajoles conservat, que era l'original, com es va poder comprovar en veure que els estucs dels pilars segellaven les rajoles més properes. La roca base es trobava repicada, treball que es va fer per anivellar el substrat on s'havia d'erigir el temple. Altres restes de la construcció del temple són els forats de les posts que sostingueren les cintres de les voltes dels arcs de les naus i que en algun cas, com en la UE 3004, perforaren i alteraren inhumacions anteriors, com veurem.

En fer un sondatge a la nau de l'epístola es va comprovar que la roca s'inclinava cap al sud i van aparèixer nombroses restes humanes remogudes. Després d'aixecar completament el paviment es va poder comprovar l'existència de nombroses restes humanes *in situ* al costat de nombrosos fragments ossis descontextualitzats. D'aquesta manera s'identificaren fins a 16 restes humanes que es trobaven molt alterades per la construcció del temple. La major part d'aquestes restes pertanyen a una necròpolis anterior que corresponia al temple que s'alçava a les proximitats, amb l'excepció de la UE 3015. En aquest cas es va recuperar un enterrament en caixa a una cota inferior que la resta, en millor estat de conservació i amb restes materials associades, com un parell de botons de puny de bronze i un rosari del mateix material, situables a finals del segle XVIII. El fet de trobar-se davant d'una capella pertanyent a la família Roch, ens fa pensar que ens trobem davant el donant de la capella, membre d'aquesta família. En altres zones sondejades com el presbiteri i la sagristia es va poder comprovar l'existència d'un farciment intencionat, piconat i regularitzat, de fins a tres metres de potència a la zona de la sagristia. Aquests nivells de farciment van oferir nombroses restes òssies humanes descontextualitzades que pertanyien a la necròpolis i van ser desallotjats en les obres de construcció del temple.

4. Conclusions

L'excavació del temple de Castellnou ha deixat al descobert les restes d'una necròpolis anterior a la seva construcció i associada al temple anterior que s'alçava pels voltants. Aquestes restes han aparegut localitzades a la nau de l'epístola, on han aparegut restes de la superfície del temple i la roca sorrenca retallada i regularitzada. En preparar el terreny per a la construcció de la nova església els constructors van fer desaparèixer gairebé la totalitat de la necròpolis, que s'ha conservat solament allà on la roca s'inclinava cap a cotes inferiors. El terra es trobava directament sobre les

restes humanes, que solien presentar el crani alterat per la construcció de l'edifici. De manera que el pilar de la nau es va erigir directament sobre dues restes humanes que desapareixen sota d'aquest pilar. La resta de la necròpolis possiblement desaparegué en les obres de preparació de la base de l'edifici, i les restes òssies s'acumularen en els nivells de farciment localitzats a la sagristia i al presbiteri. Gairebé la totalitat de les restes recuperades són òssies mentre que les ceràmiques són poc significatives.

ENTORN DEL CEMENTIRI DE TIURANA (BARONIA DE RIALB)

1. Introducció

Després d'una visita feta per l'arqueòleg territorial al cementiri de Tiurana i al seu voltant, els tècnics de la Generalitat van comprovar l'existència en aquest punt d'un jaciment de cronologia romana exhumat parcialment per alguna trinxera feta durant les obres de condicionament fetes per la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre. D'altra banda, nombrosos veïns havien comunicat la trobada de nombroses restes ceràmiques d'aquesta cronologia als voltants del poble de Tiurana, el nom del qual havia portat a relacionar aquest municipi amb l'antiga *uilla tiberiana*, que els textos situen en aquesta zona.

2. Metodologia

Amb el fi de localitzar i situar amb exactitud el jaciment es va fer una prospecció intensiva als voltants del cementiri de Tiurana que va abraçar unes cinc hectàrees. Es va fer una topografia de la zona i s'hi van situar les restes localitzades en superfície amb la intenció de precisar les zones d'intervenció estratigràfica. Un cop feta la prospecció superficial van començar els sondatges, que es van fer manuals en les zones de màxima concentració de restes, amb la intenció de poder obtenir una estratigrafia rellevant, i mecànics per la perifèria, per poder delimitar amb exactitud les dimensions del jaciment.

3. Resultats

En la prospecció de la superfície dels camps feta el 29 d'abril, van ser poques les restes recuperades, que es concentraven gairebé totes en les rases obertes per tancar el pas al barri urbà de Tiurana i en el perfil corresponent al rebaix que es va fer fa alguns anys per habilitar-hi el camp de futbol adjacent. Aquesta manca de materials en superfície és a causa de l'intens ús agrícola que han sofert aquests camps i al seu abandonament en aquests darrers anys, fet que ha provocat el desenvolupament

d'una potent capa vegetal com es pot apreciar en el perfil 1, l'altimetria del qual adjuntem. Les restes recuperades en la prospecció consisteixen bàsicament en ceràmica comuna romana de taula i de cuina, terra sigil·lada hispànica, en què destaquen alguns fragments d'Hispànica 4, Ritterling 8 i Dragendorff 37, a més d'uns pocs fragments de Campaniana A i B. Es van localitzar igualment un fragment de coll d'àmfora de difícil identificació i diversos fragments de tègules i un d'ímbrex, situats en el plànol. La concentració de les restes va motivar, com ja hem comentat, la situació de les prospeccions manuals, fetes amb la intenció d'identificar la naturalesa i la cronologia del jaciment, i les mecàniques, l'objectiu de les quals era delimitar-ne la superfície. Amb aquest objectiu es van fer un total de 4 prospeccions manuals, 15 de mecàniques i 2 perfils.

Resultats de les prospeccions

Prospecció 1. Es va fer en la part exterior del mur sud del cementiri, amb unes dimensions de 2 x 3 m. En el seu perfil nord es va identificar una bossa de 50 cm de potència, directament sota els fonaments del mur que va donar uns pocs fragments de ceràmica comuna romana, situada directament sobre llims arqueològicament estèrils. Es va aprofundir un total de 2,50 metres amb la intenció de verificar la seqüència geològica del substrat.

Prospecció 2. Prospecció de 2 x 2 metres a l'est del cementiri. S'hi va localitzar un nivell de dispersió amb fragments de tègules i un fragment de terra sigil·lada hispànica Dragendorff 15-17 de la terrisseria de Tritium Magallum, a la Rioja actual, i una cronologia de la primera meitat del segle II dC.

Prospecció 3. Prospecció de 2 x 2 metres als voltants de la prospecció 1. S'hi va localitzar un nivell de cendres i carbons amb material abundant, entre el qual cal destacar una vora de ceràmica comuna de cuina nord-africana que pertany a les formes tipificades al port d'Òstia, situable cronològicament entre l'acabament del segle II dC i el IV dC, a més de fragments de vora TSH Drag. 37 amb decoració de cercles i mètopes.

Prospecció 4. Prospecció de 2 x 3 metres en un dels perfils efectuats per les rases, atès que s'hi localitzaren restes humanes. S'hi va rescatar material ceràmic abundant, del qual destaquen restes de TSH Drag. 37 decorada amb cercles i mètopes. Aparegueren restes de dues inhumacions *in situ*, amb una orientació est-oest i posició de decúbit supí, d'indubtable cronologia romana que es poden situar, d'acord amb les restes ceràmiques, entre l'acabament del II dC i el III. Aquestes restes aparegueren associades a un mur de 60 centímetres de gruix i un desenvolupament est oest. Algunes pedres clavades semblen delimitar una altra fossa d'inhumació associada a aquesta estructura.

Perfil 1. La realització d'aquest perfil, l'altimetria del qual adjuntem, ha permès de treure a la llum estructures d'època romana que consisteixen en un terra de guix batut associat a restes d'un mur de petites dimensions, aixecat amb pedra de maço-

neria sense escairar i pedres de riu sense preparació. Sota el sòl i segellada per aquest s'aprecia una gran bossa de cendres i carbons que ha ofert ceràmica comuna romana. Als voltants d'aquest perfil es recuperaren fragments de tègules, la qual cosa ens permet de pensar en una coberta d'aquesta mena per a aquestes estructures. Les prospeccions mecàniques van ser totes negatives excepte la número 9. En altres dues aparegueren materials dispersos.

Prospecció mecànica 9. Es va localitzar, a uns 2 metres de profunditat, una inhumació en decúbit supí i orientació est oest de cronologia romana.

Prospecció mecànica 8. Es va localitzar, sota 4 metres de dipòsit al·luvial, una tègula romana descontextualitzada, que correspon a una dispersió de materials en època romana.

Prospecció mecànica 11. Es va localitzar un fragment de doli de tradició ibèrica completament descontextualitzat.

4. Conclusions

S'han obert un total de 20 metres quadrats en prospeccions manuals, amb un volum de terra desallotjada, que inclou el perfil 1 fet també a mà, de 26 metres cúbics. La superfície intervinguda mitjançant prospeccions mecàniques ha estat de 49 metres quadrats, que inclouen el perfil 2, amb un volum de 195 metres cúbics de terra desallotjada. Aquestes prospeccions han posat de manifest l'existència d'un jaciment d'època romana que es podria localitzar sota l'actual cementiri de la localitat de Tiurana, Lleida, i els seus voltants. Aquest jaciment es troba en una cota superior als camps adjacents, en una posició elevada sobre la plana del Segre en aquest punt, àmplia i adequada per a l'explotació agrícola. La cronologia del jaciment caldria situar-la prenent com a referència les Campanianes A i B per al seu origen i la ceràmica de cuina nordafricana per al seu moment final, de manera que es pot establir la hipòtesi de vida per al jaciment entre el segle II i el IV dC. L'extensió del jaciment queda delimitada per les prospeccions mecàniques i els resultats de les manuals, que donen com a positiva una àrea d'uns 25 metres d'amplada i uns 70 de longitud, que ofereix una superfície d'uns 1.750 metres quadrats, inclosa la superfície del cementiri, uns 720 metres quadrats, sota el qual presumiblement se situava el nucli de l'assentament romà.

EXCAVACIÓ DE LA CAMBRA DOLMÈNICA AMB VESTÍBUL I OBERTURA SUPERIOR DE SOLSDERIU O DELS TRES PILARS

1. Introducció

El 3 de març de 1999 va començar l'excavació del dolmen de Solsderiu (la Baronia de Rialb, Noguera), com el va anomenar el seu descobridor i excavador mos-

sèn J. Serra i Vilaró. Curiosament aquest dolmen ha aparegut citat posteriorment com l'Espluga dels Tres Pilars i d'aquesta manera apareix a les vitrines del Museu de Solsona. Evidentment no es tracta d'una espluga sinó d'una cambra dolmènica poligonal de 3 metres de longitud per 2,30 metres d'ample, que presenta un vestíbul amb dos muntants i una obertura superior. L'ortòstat de tancament es troba decorat a l'interior de la cambra per un gravat rupestre que presenta un soliforme. El dolmen havia estat totalment excavat i havia ofert materials propis d'un sepulcre calcolític: una destral polida, una gran fletxa de peduncle i aletes, restes d'un vas de ceràmica llisa i restes de dos individus.

2. Metodologia

El procediment seguit per a la documentació del dolmen ha estat el següent: 1a fase. Eliminació de terres abocades damunt el túmul durant les tasques de condicionament per a l'embassament i per fer tallafocs. 2a fase. Neteja de la coberta vegetal i de l'humus superficial i aixecament planimètric previ. 3a fase. Excavació de la cambra dolmènica i del túmul i possible peristil. 4a fase. Planimetries i documentació fotogràfica. 5a fase. Trasllat dels ortòstats del dolmen. 6a fase. Neteja, siglat i inventari de materials. 7a fase. Estudi de materials procedents de l'excavació i dels de les excavacions prèvies. 8a fase. Muntatge del dolmen i condicionament.

Figura 1. Cambra dolmènica dels Tres Pilars.

3. Resultats

1a. fase

Atesa la manca de temps que teníem per fer l'excavació, documentar la posició dels ortòstats del dolmen, la seva estructura constructiva i el possible peristil, al llarg del mes, abans que les aigües cobrissin el monument, vam procedir en primer lloc a netejar les males herbes que cobrien el dolmen i els seus voltants. La zona havia estat recentment objecte de modificacions importants ja que el bosc mediterrani sobre el qual s'assentava i el vessant suau en què es trobava havien estat objecte d'un important incendi i de la tala de la vegetació arbòria (un pi creixia al costat del dolmen i les seves arrels abraçaven tot el conjunt). El propietari del lloc havia anivellat i artigat el camp veí i havia eliminat les possibles restes del peristil a l'est, com també altres evidències com un gran bloc que segons l'esmentat propietari, es trobava al costat del megàlit, un bloc des del qual saltava a la coberta i on bevia l'aigua que es recollia en la seva concavitat. Aquest bloc sembla que va anar a parar com a escullera del Segre, després de la darrera riuada. Els treballs de condicionament del terreny per al pantà exigien la creació de tallafocs i pistes; per evitar el despreniment de blocs que poguessin afectar el monument esmentat van excavar una trinxera que envoltava la part del dolmen confrontant amb el vessant de la muntanya. La terra que va sobrar va ser abocada sobre la zona tumular. La segona feina va ser la de desallotjar aquesta terra, en un primer moment amb ajuda mecànica, però en aparèixer els blocs de pedra, i per la por que formessin part del peristil, es van excavar gairebé del tot a mà.

2a. fase

Es va netejar el terra vegetal i es va deixar al descobert el túmul del dolmen, l'interior del qual es va netejar de restes d'activitats antròpiques recents. Segons ens va dir el propietari del lloc, s'hi feien focs i menjars normalment. Les restes de cendres i carbons, i el to vermellós de les roques sorrenques era evident. Va quedar en evidència l'existència d'un túmul format per petits blocs i pedres de riu, túmul que no tenia més d'1,5 metres des dels ortòstats exteriors. Alguns blocs mostraven l'evidència de l'existència d'un túmul d'àmplies dimensions. Es va establir una planimetria a escala 1:20, en planta, com també alçats i projeccions de tots els plans del polígon de la cambra.

3a. fase

Es va traçar una quadrícula que partia del centre de la cavitat dolmènica en dos eixos d'ordenades i abscisses, segons l'eix major del monument. Es va excavar una prospecció a l'interior de la cambra dolmènica d'1 x 1, pel perill d'esfondrament del

monument. La resta de l'excavació es va fer una vegada desplaçats els ortòstats. A l'exterior es va fer una excavació d'acord amb la banda A des de la quadrícula 1 a la 15. Es va traçar el punt zero que delimita el pla zero en una roca del vessant i es va materialitzar amb pintura vermella. La prospecció exterior va permetre de localitzar una destral polida força aplanada, amb dipòsits de carbonat, en la banda F, a l'est del dolmen. En la banda C' es va localitzar un molí barquiforme trencat i amb senyals d'haver sofert els efectes del foc.

Prospecció 2a

La segona prospecció va proporcionar una estratigrafia de referència: 7 centímetres de llims arenosos amb gran quantitat de cendres i carbons. En el garbellament del sediment es recolliren dues dents humanes i una petita punta de peduncle i llargues aletes de calcita, típica del Calcolític. En els 20 centímetres següents aparegueren gran quantitat d'arrels que provenien del pi, pedres de riu de mida mitjana i petita, carbons i materials arqueològics, entre els quals destaquen un fragment ceràmic i restes de l'esquelet de dos individus (dents, falanges, costelles…). En els 22 centímetres següents de llim vermellós molt arenós es localitzaren carbons dispersos i restes òssies disperses. Fins als 86 centímetres aparegueren llims estèrils. En alguns punts vam trobar carbons d'una talpera. Vam ampliar l'excavació a la quadrícula 4a per delimitar la tècnica constructiva de l'ortòstat adjunt que descendeix 90 centímetres des del nivell de base de la cambra en el qual descansen en l'actualitat alguns ortòstats. L'excavació de la banda A va permetre de descobrir els mateixos llims en una profunditat de 80 centímetres. En la quadrícula 15 aparegueren grans blocs de pedra, ben travats, perpendiculars a l'eix de la cambra del dolmen. Hem establert la hipòtesi que es tracta del peristil per la qual cosa vam traçar una banda paral·lela a l'eix longitudinal del dolmen i vam comprovar la direcció dels blocs. En la resta dels quadrats no s'havia presentat cap bloc. Els blocs esmentats anteriorment es prolonguen de manera menys compacta a dreta i esquerra, i giren bruscament a l'altura de les bandes L'M'. A la banda 1 aparegué un mur de contenció de blocs ben alineats que aprofundien un metre perquè s'hi recolzessin els ortòstats de la part nord. En l'excavació final del túmul, prèvia al trasllat dels ortòstats vam localitzar una punta de fletxa foliàcia a la quadrícula C6, sobre un ortòstat caigut. Suposem que el dolmen va ser víctima d'una violació prèvia a la seva excavació, moment en el qual van fer caure l'ortòstat de la quadrícula 4CD, que va quedar sepultat posteriorment pels materials de l'excavació ulterior.

4a. fase

Es van fer planimetries i altimetries de totes les vistes com també un calc dels gravats, un cop totalment excavat. Es va documentar el dolmen amb moltes fotografies i un vídeo.

5a. fase

Trasllat del dolmen. El dia 28 d'abril es va procedir al trasllat dels ortòstats, un cop documentats, numerats i senyalitzats amb pintura a l'aigua, reversible. El dolmen havia estat objecte d'una agressió durant la setmana de Pasqua per un incontrolat que hi va gravar amb un burí «OMIS», a l'extrem nord de la coberta. Es va calcular el pes dels ortòstats a partir del càlcul de la seva densitat (2,4). El de la coberta arribava als 3.600 quilos. Es va utilitzar una grua amb eslingues i un armat de fusta a mida de cada bloc. Es van dipositar damunt la caixa de tres camions coberta amb sorra rentada. Foren traslladats sense contratemps a la zona on es reconstruirà el monument. Alguns ortòstats es trobaven clavats 90 centímetres en el llim. L'excavació ulterior va permetre desvetllar les darreres incògnites. Un dels ortòstats que descansava caigut a l'interior de la cambra corresponia al que va estar en la quadrícula 1A', el fragment del qual va ser localitzat *in situ*. L'ortòstat 1A es trobava desplaçat, de manera que li corresponia la seva posició més endarrerida, on quedava un fragment clavat al terra. Tots els ortòstats estaven clavats sobre llims sorrencs vermellosos i descansaven directament sobre llims grisos. L'excavació de la banda 15 i 17 va permetre descobrir els blocs que delimitaven el paleosòl neolític. Es tracta d'un vessant de sorra amb una fracció de grava de còdols angulosos, molt vermellosa. El vessant s'inclina cap a la posició del dolmen, de manera que els blocs més propers al dolmen es troben gairebé 3 metres per sota de la cota dels primers blocs i del nivell en què trobem el dolmen. Suposem que damunt d'aquest vessant i damunt dels dipòsits fluvials que provenien d'una important crescuda del Segre, els seus constructors van fer el dolmen, aprofitant els blocs que oferia el vessant. Les crescudes posteriors dipositaren nous llims que cobriren la plana. Els constructors aprofitaren l'anell N, que no era cobert per les crescudes, a tall de peristil, i potser el condicionaren i cobriren el monument amb el túmul de pedres de riu. Crescudes posteriors devien descarnar el túmul, deixant a la vista els blocs, la qual cosa va permetre que fos descobert.

Figura 2. Trasllat del dolmen dels Tres Pilars.

6a. fase

Neteja, siglat i inventari de materials. Un cop nets els materials, es van siglar 394 peces o conjunts, entre els quals hi ha ceràmiques medievals i modernes, resquills i nuclis de cornubianita, un molí barquiforme sobre pedra sorrenca, una destral polida amb tall a doble bisell de cornubianita, dues puntes de fletxa de sílex, una de peduncle i aletes i una altra foliforme i cinc fragments de ceràmica a mà. Una vegada desallotjats els ortòstats es va excavar el terreny fins a assolir el paleosòl i es va comprovar que, sobre una superfície de terreny constituïda per argiles i graves fines amb dipòsits de blocs en vessant, s'havia condicionat un primer sòl d'inundació de llims i sorres sobre el qual es va instal·lar tot el complex funerari que va ser recobert en diferents moments per crescudes que hi van deixar dipòsits més fins. Desconeixem el moment en què fou arrasat el túmul en la seva major part, que devia estar dins el mateix marc sedimentari.

4. Conclusions

La intervenció ha afectat uns 125 metres cúbics de terreny. A l'espera de datacions absolutes de les mostres preses podem indicar que hem trobat restes de dos vasos de ceràmica llisa a mà, una destral polida d'àmplia cronologia i que normalment trobem com a element d'aixovar funerari, dues puntes de fletxa i restes d'almenys dos individus, un d'adult i un altre d'immadur. Els enterraments dobles són els menys freqüents i els més recents. Les puntes de fletxa indiquen una cronologia calcolítica. L'excavació ha permès confirmar la necessitat de reexcavar els dòlmens d'acord amb les noves tècniques i aplicant-hi criteris actuals. Això ens permetrà recuperar materials que han passat desapercebuts i confirmar l'estructura dels monuments funeraris i la seva cronologia.

EXCAVACIÓ DEL DOLMEN O CAMBRA SIMPLE PIRINENCA DEL PEROTILLO

1. Introducció

El 18 de maig de 1999 va començar l'excavació del dolmen del Perotillo. Anteriorment havíem supervisat el treball d'un buldòzer que havia excavat un camí d'accés al lloc on se situa el dolmen, atesa la inaccessibilitat tant per a materials d'excavació com per al posterior trasllat del dolmen. El dolmen era inèdit en la bibliografia, malgrat que la inexistència de la coberta de la cambra dolmènica i la manca d'alguns ortòstats menors indicava que possiblement s'havia produït una violació antiga. En el moment actual, a l'interior de la cambra s'hi havia condicionat una posta de caça, i s'hi havien fet dos murs de tancament per ocultar el caçador. La vegetació era molt densa i ocultava totalment el possible túmul.

2. Metodologia

El procediment que es va seguir per a la documentació del dolmen ha partit de:

1a fase. Neteja de la coberta vegetal i de l'humus superficial
2a fase. Aixecament planimètric previ.
3a fase. Excavació de la cambra dolmènica i del túmul i possible peristil.
4a fase. Planimetries i documentació fotogràfica.
5a fase. Trasllat dels ortòstats del dolmen.
6a fase. Neteja, siglat i inventari dels materials.
7a fase. Estudi de materials procedents de l'excavació i dels de les excavacions prèvies.
8a fase. Muntatge del dolmen i condicionament.

3. Resultats

1a. fase

Es va documentar l'estat del dolmen previ a la intervenció, i es va procedir a l'eliminació de la coberta vegetal.

2a. fase

Es va materialitzar el punt zero damunt d'una roca de gran volum, pròxima al dolmen. Es va fer un aixecament planimètric previ, i també fotografies zenitals i de cada vista. El dolmen s'orienta a 50° oest.

3a. fase

Excavació de la cambra dolmènica i del túmul i possible peristil. La neteja del túmul ens va oferir la sorpresa de trobar-lo materialment complet en el seu sector oest, de manera que conservava el peristil constituït per blocs regulars i de mida lleugerament superiors als tumulars transversals al seu diàmetre. Es va intentar localitzar en altres zones més allunyades i va donar resultats negatius. En la zona sud un aflorament rocós de calcàries verticalitzades podria interpretar-se com si haguessin estat utilitzades com a reforç, però sense comptar amb arguments definitius. En el perímetre del túmul aparegué un molí barquiforme amortitzat. Al llarg del túmul aparegueren fragments de ceràmica a mà llisa, un amb decoració plàstica mamil·lar. Vam localitzar una estaca de fusta en el centre de la cambra dolmènica i una altra en el sud-oest del túmul que ens indicaven que fa pocs anys al dolmen, s'hi havia fet una planimetria. A l'interior de la cambra dolmènica hi ha almenys tres empedrats

de blocs similars als tumulars, ben disposats, els primers amb humus i el darrer amb argila arenosa. A l'interior i en posició perimetral apareix un fragment de ceràmica i dos micròlits de sílex retocats. Al nord-oest apareix l'ortòstat de tancament, en pedra calcària laminar, trencat, però clavat en el paleosòl amb falques de pedra. Al sud-est apareixen dues lloses que tanquen poligonalment la cambra. Per sota d'aquestes, un gran ortòstat tanca aquest costat. Dues lloses de calcita, una inclinada i una altra de plana semblen segellar la cambra sepulcral. El seu gruix de 5 a 8 centímetres sembla escàs per formar part d'una gran llosa de coberta. Comprovem que no s'articulen ambdós fragments. Sota les lloses apareixen perimetralment petits fragments de ceràmica a mà, corresponents a vasos o bols fins. També apareix un resquill de còdol (en aquest dolmen, en contraposició al de Solsderiu, no hi ha cap còdol a la seva estructura ni als voltants). No hi trobem restes que puguin atribuir-se a la coberta ni als fragments incomplets dels ortòstats laterals. A l'interior de la cambra apareix terra molt cendrosa però sense que hi hagi fragments de carbons.

4a. fase

Planimetries i documentació fotogràfica. Se'n va fer l'estratigrafia, una planimetria detallada i altimetries de totes les vistes, i es va documentar el monument amb profusió de fotografies.

4. Conclusions

El dolmen del Perotillo i el seu túmul i peristil se situen damunt d'un turó natural, sobre un paleosòl que conserva una estratigrafia horitzontal constituïda per nivells alternants de graves i sorres procedents d'una activitat hidrològica plioplistocènica. Aquest horitzó va ser erosionat per paleocanals que deixaren una superfície que va ser condicionada pels calcolítics per situar-hi el seu sepulcre megalític. Les lloses procedeixen dels voltants. Per conseqüent no es tracta d'un monticle artificial sinó de la utilització d'un accident natural. L'absència total de restes òssies, encara que sigui en grau de microesquirles, és força insòlita, fins i tot en el cas de jaciments violats. L'aparició de fragments de ceràmica a mà i de micròlits de sílex, al contrari, ens fa pensar en una violació del monument. Es poden establir dues hipòtesis, la primera indicaria que es tracta d'un dolmen en construcció que no va arribar a ser utilitzat mai i ni tan sols s'hi va posar la coberta. La segona ens conduiria a una violació a consciència que passaria per l'espoliació meticulosa d'unes restes en molt bon estat i que foren exhumades amb molta cura. No podem decantar-nos per cap de les dues hipòtesis en el moment actual i, en tot cas, hem de lamentar que no disposem d'un dolmen complet. L'excavació ha permès de documentar-ne la tècnica constructiva i la tipologia precisa, i alhora documentar un altre dolmen en la carta de distribució, amb les dades necessàries que en permetin el trasllat i la reconstrucció amb suficients garanties científiques.